

Nabat Cəfərova¹
NİZAMİ GƏNCƏVİ İRSİ BU GÜN

N.Gəncəvi elə bir böyük şəxsiyyətdir ki,
onun yubileylərini nəinki beş-on ildən bir,
hər il qeyd etmək lazımdır.

Heydər Əliyev

Nizami Gəncəvinin heç vaxt dəyərini, etik-estetik təsirini itirməyən bədii söz sənəti, yüksək sənətkarlıq nümunəsi, dərin fəlsəfi fikir, hikmət xəzinəsi olan ölməz ədəbi irsi insana məhəbbət, humanizm, əxlaqi tərbiyə və bilik mənbəyi kimi əvəzolunmazdır.

1970-ci illərdə klassik mədəni irsimizin öyrənilməsində başlanan tendensiya xalqımızın ümummilli lideri Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə qəbul edilən “Azərbaycanın böyük şairi və mütəfəkkiri Nizami Gəncəvinin irsinin öyrənilməsinə, nəşrini və təbliğini daha da yaxşılaşdırmaq tədbirləri haqqında” qərarı ilə bu istiqamətdə aparılan işlərə geniş perspektivlər açmışdır[2].

Nizami Gəncəvi ümumbəşəri mahiyyət daşıyan, ecazkar poetik qüvvəyə malik yaradıcılığı ilə Şərq bədii tənqidçiliyini elmi-fəlsəfi fikirlərlə zənginləşdirmiş və şeiriyəti görünməmiş yüksəkliklərə qaldırmışdır. Mütəfəkkir şairin məşhur “Xəmsə”si insanlığın mənəvi sərvətlər axtarışının zirvəsində dayanaraq, dünya ədəbiyyatının şah əsərləri sırasında layiqli yer tutur. Qüdrətli söz ustasının bəşəriyyətin bədii fikir salnaməsində yeni parlaq səhifə açmış ölməz əsərləri bu gün də insanların mənəvi - əxlaqi kamilləşməsinə misilsiz xidmət göstərir” [2].

Azərbaycan Respublikasında 2021-ci ilin “Nizami Gəncəvi ili” elan edilməsi də klassik mədəni irsimizin öyrənilməsində başlanan işin məntiqi davamı kimi öz həllini tapmışdır[2]. Nizami Gəncəvi uzaqgörən dühası ilə öz zamanında dəyərini dərk etmiş və yazmışdır:

Söz meydanı indi bu gün mənimdür,
Mənimkindən yüksək şeir kimindir?!

Yaxud:

Mən ki söz almazından odlu qılınc yaratdım,
Arxadan gələnlərin boynunu vurub atdım[6, s.34].

Qüdrətli söz ustaları, mütəfəkkirlər zaman-zaman N.Gəncəvinin sənəti haqqında dəyərli fikirlər söyləmişlər, cümlədən şair, musiqiçi Əmir Xosrov Dəhləvi Nizami sənətini yüksək qiymətləndirmiş və demişdir:

Nizami hər sözün demiş birinci,

Qoymamış sonraya qalsın bir inci.

Nizami Gəncəvi hələ o dövrdə elmə, biliyə, alim əməyinə yüksək qiymət vermiş və bunu poetik misralarda əks etdirmişdir:

Hər uca rütbədən biliniz, fəqət,

Alimin rütbəsi ucadır əlbət

N.Gəncəvinin yaradıcılığının mərkəzində “kamil insan” konsepsiyası dayanır. Belə bir insanın yetişdirilməsi problemi isə bütün dövrlərdə, həmçinin “insan kapitalının inkişafı, şəxsin müasir bilik və bacarıqlara yiyələnməsi” konsepsiyasının ən mühüm vəzifələrindən biridir.

“Humanist, demokratik, hüquqi cəmiyyətin yaradılmasında “insan amili”nin öndə dayandığı çağdaş dövrümüzdə N.Gəncəvinin “kamil insan” konsepsiyasının aktuallığı qat-qat artmaqdadır”[4, s.110].

Dahi mütəfəkkir Nizami Gəncəvi kamil şəxsiyyətin formalaşmasında kitab oxumağın, oxu sənətinin müstəsna əhəmiyyətini xüsusi olaraq qeyd etmişdir. Məhz mənəvi zənginliyi və fiziki kamilliyi özündə birləşdirən gənc nəslin həyatı dərk etməsində, təlim-tərbiyəsində, vətəninə, xalqına, ana dilinə sədaqətində, vətən torpağına məhəbbətində böyük rol oynayan amillər sırasında zəngin bilik mənbəyi kimi kitabların mühüm yeri vardır. Nizami Gəncəvi insan tərbiyəsində, mənəvi inkişafının əvəzolunmaz vasitəsi kimi kitab oxumağın əhəmiyyətini gənclərə öz zəngin söz sənəti ilə belə ünvanlamışdır:

Dünyada nə qədər kitab var belə,

Çalışıb, əlləşib, gətirdim ələ,

Ərəbcə, dəricə yeri düşərkən,

Buxari, Təbəri əsərlərindən

Oxudum, oxudum sonra da vardım,

Hər gizli xəznədən bir dürr çıxardım[6, s.36].

Nizami Gəncəvinin oğluna nəsihətləri də bugünün reallığını əks etdirir. N.Gəncəvi “Leyli və Məcnun” əsərində “Oğlum Məhəmmədə nəsihət”ində də yazırdı:

Bir elmi öyrənmək istədikdə sən,

Çalış ki, hər şeyi kamil biləsən...

¹ pedaqogika üzrə elmlər doktoru, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin

Azərbaycan dili və onun tədrisi texnologiyası kafedrasının dosenti

Qüvvət elmdədir, başqa cür heç kəs,
Heç kəsə üstünlük eyləyə bilməz...[8, s.34].

Hər kəsə örnək ola biləcək bu misralar müasir dövrün gənclərinə bir çağırışdır. Uğur əldə etmək üçün çalışmaq, zəhmət çəkmək, səy göstərmək lazım olduğunu isə dahi şair lokonik, aydın və anlaşıqlı şəkildə, yüksək sənətkarlıqla belə ifadə etmişdir:

N.Gəncəvi öz oğlunun tsimasında gənc nəslə tövsiyələr verir:

- insan cavanlıq yaşından qeyrətlə çalışmalı, hünər göstərməlidir;
- cəmiyyətdə öz yerini tutmaq üçün ağıllı-kamallı olmalı, xalqa hörmətlə yanaşmalıdır;
- insan öz hisslərini cilovlamağı bacarmalıdır;
- hər bir cavan bir elmi və ya peşəni öyrənmək istədikdə onu dərinləndirən öyrənməli, öz peşəsinin kamil ustası olmalıdır;
- övlad atanın öyüd-nəsihətinə qulaq asmalı, onlara əməl etməli, boş-boş gəzməməlidir

Nizami Gəncəvinin yaradıcılığı coxşaxəlidir, yəni belə düşünmək olar ki, heç bir həyat hadisəsi, heç bir varlıq onun qələminin seyrindən kənarda qalmamışdır. Nizami fəlsəfəsinin gücü onun ədalət, humanizm və xalqına məhəbbət, hörmət hisslərinin dərinliyindən bəhrələnmişdir. Onun hər kəsin anlaya biləcəyi sadə və dolğun fikirləri ilahi qüdrətdən yaranmışdır. “Çalış öz xalqının işinə yara, geysin əməlinə dünyə zərərə” tövsiyəsini verən şair “Xosrov və Şirin” poemasında əməyin ictimai-sosial əhəmiyyətini yüksək qiymətləndirərək yazırdı:

Bacarsan hamının yükünü sən çək,
İnsana ən böyük şərəfdir əmək.
Sən də əldən düşüb yorulsan əgər,
Sənin də yükünü bütün el çəkər[4, s.143].

Keçmiş sovet məkanında sərbəst inşa mövzusu olan bu misralar şagirdlərin sevə-sevə yazıya aldıkları fikirlərin əsas leytmotivi olmuşdur.

Nizami Gəncəvi dühası gəncləri boş və mənasız sözlərdən uzaq olmağı, söhbəti uzatmamağı, məclisdə az danışmağı, sözün yerini bilməyi, sözü hörmətdən salmamağı tövsiyə edirdi. Şair təmkinlə danışmağı, fikri az sözlə ifadə etməyi, nitqi ilə məclisə təsir göstərməyi, dinləyicilərin qəlinə yol tapmağı ilkin şərt kimi irəli sürürdü:

Sözün də su kimi lətafəti var,
Hər sözü az demək daha xoş olar....
İnci tək sözlər seç, az danış, az din,
Qoy az sözlərlə dünya bəzənsin....
Boş, mənasız sözlər kimə gərəkdir?
Kim belə sözləri dinləyəcəkdir?...
Var doğru danışmağa, madam ki, imkan
Neçin gəlsin gərək ortaya yalan?! [8, s.42].

Qüdrətli söz sənətkarının ölməz ədəbi irsi bu gün də aktuallığını qoruyub saxlayır.

İbtidai sinif şagirdlərinin N.Gəncəvi yaradıcılığı ilə tanışlığı “Azərbaycan dili” dərslərində şairin həyatı və yaradıcılığına dair verilən yığcam məlumatla, oxu mətni kimi təqdim olunan “Kərpickəsən kişinin dastanı”nın öyrənilməsi və təhlili ilə başlanır və müəllimin Nizami irsinə məhəbbət aşılardan təqdimatı ilə bu tanışlığın dairəsi xeyli genişləndirilir. Belə ki, ibtidai sinif dərslərində dahi Nizamının əsərlərindən sadə nümunələrin verilməsi, həmçinin müəllimin digər oxu mətnlərinin məzmununa uyğun klassik sənətkarın-N.Gəncəvinin hikmətli sözlərindən nümunələr söyləməsi şagirdlərin dünyagörüşünü genişləndirir.

Nizami Gəncəvi irsinə məhəbbətin aşılardan üçün ibtidai sinif müəllimi şagirdlərin yaş və bilik səviyyəsinə uyğun şeir parçaları seçməli, həmin nümunələrlə bağlı tərbiyəvi söhbət aparmalı, sinifdən xaric oxu üçün Nizami yaradıcılığına, əsərlərinə dair hansı materiallardan istifadə edəcəyini planlaşdırmalıdır.

İbtidai siniflərdən N.Gəncəvi irsinə maraqlı oymaq üçün oxu materiallarının təqdimi və təhlili zamanı müəllim dahi şairin sözlərindən istifadə etməklə mətnin məzmununun təsir gücünü daha qüvvətləndirir. Məsələn:

Quyuya salsan da yaxşılığı, bil,
Yenə qayıdacaq, o itən deyil [4, s. 216].

Belə hikmətli sözlərdən düzlük, doğruluq, xeyirxahlıq, dostluq, sadəlik, təvazökarlıq, yoldaşlıq, əməksevərlik, çalışqanlıq və s. əxlaqi keyfiyyətlərlə bağlı oxu materiallarının öyrənilməsi prosesində istifadə edilməsi çox əhəmiyyətlidir.

İbtidai sinif şagirdlərinə N.Gəncəvinin sevdirməyin yollarından biri də dahi şairin əsərlərinin motivləri əsasında çəkilmiş cizgi filmləri və kukla teatrının tamaşalarıdır. N.Gəncəvi ilə bağlı mövzuların öyrənilməsi zamanı, yaxud müxtəlif əxlaqi-tərbiyəvi məzmunlu oxu materiallarının təhlili gedişində dərslər prosesində; dərslərdən xaric vaxtlarda İKT-dən istifadə faydalıdır. Bu baxımdan 1980-ci ildə C.Cabbarlı adına “Azərbaycanfilm” studiyasında çəkilmiş “Xeyir və Şər” cizgi filminin tərbiyəvi əhəmiyyəti çox böyükdür. Həmin film internetdə yerləşdirildiyi üçün hər bir müəllim ondan istədiyi zaman və istədiyi müddətdə istifadə edə bilər. Filmin dili uşaqlar üçün çox sadə və rəvandır. Belə cizgi filmlərinin nümayişindən sonra məzmunundakı əxlaqi-tərbiyəvi cəhətləri təhlil etmək, əsərin müəllifi Nizami Gəncəvi haqqında yığcam məlumat vermək vacibdir.

Dahi Nizaminin əsərləri, xüsusilə "Sirlər xəzinəsi"ndəki hekayətlər əsasında təqdimatlar hazırlamaq və onlardan tədris prosesində müvafiq mövzuların öyrədilməsi zamanı istifadə etmək zəruridir. Müasir təlim texnologiyalarının, interaktiv təlim metodlarının tətbiqini nəzərdə tutan belə təqdimatlar dahi şairin həyat və yaradıcılığı haqqında şagirdlərin biliyini dərinləşdirir və möhkəmləndirir, eyni zamanda onun sevilməsinə psixoloji zəmin yaradır [3, s. 7-8].

Nizami Gəncəvi irsi həmişə çağlayan gur çeşmədir, odur ki, bizdən sonrakı nəsillər də daim ondan bəhrələnəcəklər. Klassik sənətkarın mütərəqqi və bütün zamanları qabaqlayan ideyaları, tərbiyəvi fikirləri bundan sonra da sönməz məşəl kimi gələcək nəsillərin yolunu işıqlandıracaqdır.

Ədəbiyyat

1. Dahi Azərbaycan şairi və mütəfəkkiri Nizami Gəncəvinin 870 illik yubileyinin keçirilməsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin Sərəncamı, Bakı, 30 dekabr 2011 - ci il. <http://anl.az>
2. Azərbaycan Respublikasında 2021-ci ilin "Nizami Gəncəvi ili" elan edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin Sərəncamı. 05 yanvar, 2021-ci il. president.az/articles/49904
3. Apoyev B. Nizami Gəncəvi irsindən pədaqoji prosesdə istifadə işinin sistemi. Bakı: Mütərcim, 2012, 216 s.
4. Apoyev B. Nizami Gəncəvinin pədaqoji görürləri. Bakı, 2008, 244 s.
5. Camalov K. Nizami Gəncəvinin oğlu Məhəmmədə əxlaq-mənəvi dəyərlərə yiyələnməyin yolları haqqında nəsihəti. <https://xeber.media/news/16320698/nizami-gencevinin-oglu>
6. Gəncəvi N. Sirlər xəzinəsi. Əsərləri: 2 cildə, 1 c. Bakı: Şərq-Qərb, 2013, 780 s.
7. Gəncəvi N. Seçilmiş Lirik Şeirləri. www.nadir.kitab.com.
8. Gəncəvi N. Leyli və Məcnun. Bakı: Lider, 2004, 288 s.
9. Həsənova S. Nizami Gəncəvinin "Sirlər xəzinəsi" poemasında sözlə münasibət. Sumqayıt, SDU-nun Elmi Xəbərləri, №3, s.4
10. Həsənzadə Sabir, Dünyadan əziz dünya, Bakı, "TUNA", 2011, 344 s.

Açar sözlər: Nizami Gəncəvi, klassik sənətkar, ümumbəşəri dəyərlər, təhsil, təlim, tərbiyə

Ключевые слова: Низами Гянджеви, художник-классик, общечеловеческие ценности, образование, обучение,

Key words: Nizami Ganjavi, classic artist, human values, education, training, upbringing.

Xulasə

Zəngin mədəniyyət tariximizin ən ünlü simalarından olan N. Gəncəvinin dərin və sonsuz ümmana bənzəyən əsərlərində həm milli-mənəvi, həm də ümumbəşəri dəyərlər öz parlaq əksini tapmışdır. Nizami Gəncəvi yaradıcılığı milli qürur hissini, mental dəyərlərin inkişaf etdirilməsində, gənclərin təlim-tərbiyəsində böyük rol oynayır. Nizami yaradıcılığında dildəki bütün sözlər şeirləşir, dərin mənə kəsb edir, hikmətli kəlmələrin hər biri gənc nəslin həyat kredosuna çevrilir.

Dahi Nizaminin sonsuz dərya kimi bitib tükənməyən ədəbi-bədii irsində təhsil, təlim, tərbiyə və insan şəxsiyyətinin formalaşması məsələləri ön sırada dürür. Nizami Gəncəvi "Xəmsə"də, eləcə də qəzəl, qəsidə və rübailərində təhsil, təlim və tərbiyənin əsas problemləri ilə bağlı elə mütərəqqi fikir və ideyalar irəli sürmüşdür ki, doqquz əsrə yaxın bir zaman daxilində öz aktuallığını qoruyub saxlamağa qadir olmuşdur.

Görkəmli nizamişünas alim Abbasəli Sarovlunun çox haqlı olaraq qeyd etdiyi kimi, "dahilər dahisi və ensiklopedik zəka sahibi Nizami Gəncəvinin misilsiz sənət örnəyi olan "Xəmsə"si sirləri tamamilə açılmamış bir planeti xatırladır. Bu planetin kəşfi bütün yüzillikləri və nəsilləri məşğul edəcəkdir" [10, s.28].

НАСЛЕДИЕ НИЗАМИ ГАНДЖАВИ СЕГОДНЯ

Резюме.

Как национально-духовные, так и общечеловеческие ценности ярко отражены в творчестве Н. Гянджеви, одного из самых известных деятелей нашей богатой культурной истории, напоминающего бездонный и бескрайний океан.

Творчество Низами Гянджеви играет большую роль в развитии национальной гордости, ментальных ценностей, воспитании молодежи. В творчестве Низами все слова на языке поэтичны, имеют глубокий смысл, и каждое из слов мудрости становится жизненным кредо подрастающего поколения.

В неисчерпаемом литературном и художественном наследии великого Низами вопросы образования, обучения, воспитания и становления человеческой личности находятся на переднем крае. В «Хамсе», а также в газелях, стихах и рубаи Низами Гянджеви выдвигал такие прогрессивные взгляды и идеи на основные проблемы образования, обучения и воспитания, что он сумел сохранить свою актуальность на протяжении почти девяти веков.

Прогрессивные и неподвластные времени идеи и образовательные идеи художника-классика продолжают светить путь будущих поколений как неугасимый светильник.

THE HERITAGE OF NIZAMI GANJAVI TODAY

Summary

Both national, spiritual and universal values are clearly reflected in the work of N. Ganjavi, one of the most famous figures of our rich cultural history, reminiscent of a bottomless and endless ocean.

Creativity of Nizami Ganjavi plays an important role in the development of national pride, mental values, education of young people. In Nizami's work, all words in the language are poetic, have a deep meaning, and each of the words of wisdom becomes the life credo of the younger generation.

In the inexhaustible literary and artistic heritage of the great Nizami, the issues of education, training, upbringing and the formation of the human personality are at the forefront. In "Khamsa", as well as in gazelles, poems and rubai, Nizami Ganjavi put forward such progressive views and ideas on the main problems of education, training and upbringing that he managed to maintain its relevance for almost nine centuries. The classic artist's progressive and timeless ideas and educational ideas will continue to shine on the path of future generations like an unquenchable lamp